

МОГУ ЛИ НАСТАВИТИ СВОЈ ЖИВОТ ОДВОЈЕНО? УСПОН НОВЕ РЕАЛНОСТИ

Душица Филиповић, *Мейхохијски сфумато*, Прометеј – ХО Косовско Поморавље, Нови Сад – Партеш 2024

Постмодернистичко раздобље уоквирено је сазнањем да је истина остала недостижна и да она до човека долази као разлучена, помућена, са намером да у самом покушају њеног достизања она буде непрекидно тумачена, у законитостима које више нису аксиоми. Самим тим, пут до ње мора бити индивидуална, лична ствар. Тиме је постављен захтев да се читалац у књижевности постмодернизма активно укључује у процес доживљаја одређеног дела, не би ли остајао под вечним знаком питања над оним што је прочитао, али увек помало измењен након што дело прочита. Средином осамдесетих година XX века појава првог романа-речника, *Хазарској речника* Милорада Павића, озваничила је постојање измењеног света, да би се појавом делта романа, односно романа-реке Горана Петровића, његов рукавац (облик) у сливу даљег тока историје коначно покушао преусмерити у границе једног истовремено савременог и традиционалног доживљаја света. Појавом романа *Мейхохијски сфумато* Душице Филиповић српска (а тиме и светска) књижевност добија први роман-мозаик, који је обухватио једну изломљену стварност у нову, мозаичку форму.¹

Мейхохијски сфумато већ у свом наслову означава мимикрију у књижевности, будући да у себи садржи елементе сликарске уметности, тачније „технике сфумата као књижевног поступка”,² оригинално везане за сликара Леонарда да Винчија, са којим ауторка има непрекидну комуникацију – експлицитну до петог поглавља, од којег ауторка отпочиње „сликање” уводних текстова својим речима кроз Леонарда, будући да од овог момента књига обухвата махом женску жртву на Косову и Метохији, као и уопштену жртву Срба на овој територији и жртву цркве као мајке која је једина преостала да буде стуб српског изворишта. Кроз сфумато је изражена нејасноћа унутар средишта изазова с којим се суочава Србија када је реч о Косову и Метохији, али и самог постојања других народа, увезаних ткивом традиције. Самим тим, није необично да наслов књиге у себи носи Метохију, духовну симболику српског народа, која је суштинска и коју ауторка штити. Изазов у нејасноћи лежи у покушају да се духовни елемент замагли, што Душица Филиповић тежи да превазиђе овом књигом зарад будућег нараштаја који долази. Сам изазов с којим

¹ „А ако је таква Песма (роман) састављена и као песма, односно као мозаик, ствара се утисак да се родила – метапоезија, односно – метапесма” (Марија Јефтимијевић Михајловић, „Сан за вео – вео за пепео”, поговор, 467–468).

² Исто, 477.

се сусрећемо као народ још увек траје и остаје у нејасним сфумато обрисима, те је и подухват писања ове књиге био подвиг, будући да се морао наћи нови израз да се разбијени парчићи стварности скупе и склопе у један смислени, поново целовити део. Техником мозаика ауторка то чини на импозантан и иновативан начин.

Делови стварности скупљени су у шест поглавља и педесет пешачких чинова (прича) које ауторка чини, како у животу, тако и унутар књиге, будући да ходочашћем покушава да надвлада лом стварности који нас четврт века окружује. Књига је, необично, добила своје разрешење у прологу („Сан за вео”) и епилогу („Вео за пепео”), који не почињу и не завршавају се случајно песмом. Једини књижевни облик који је унутар постмодернистичког периода писања имао привилегију да остане себи својствен јесте поезија. Стављањем књиге у оквире поезије постаје јасно да је ауторка нашла израз за разједињену стварност из које уметник почиње да ствара. Кључна реч саме књиге из ове перспективе тумачења била би „вео” као симболички израз превазилажења нејасноће сфумата – он више не представља дим нејасноће из којег се назиру рушевине, већ постаје вео којим ауторка решава да покрије срушену реалност и настави да ствара из ње нову. Вео је уметничко решење, он поново враћа сигурност постојања у руке појединца. На тај начин, сваки изазов са којим се сусрећемо показује да може бити превазиђен у својој тешкоћи путем наше перцепције и одлуке да од њега створимо нешто ново, корисно и лепо.³

Како би се омогућило тежиште приче, јавља се књижевна фигура, принцип који у својој симболици превазилази наше могућности описивања, а то је Ђурђа, кроз коју се укрштају два света: онај који је наследила од својих предака, бабе и прабабе, и онај који ће тек наступити. Кроз Ђурђу и подвиг овог споја светова сазнајемо да почетак није у рађању, а крај није у умирању – захваљујући прецима, односно поменутиим женским фигурама у Ђурђином животу, у главну јунакињу је усађен свет који ће бити семе новом свету, паралелно оном који ће 1999. године срушити у крхотине емпиријску реалност. У Ђурђином свету трајање је у настајању, а настајање иде кроз нестајање. Отуда се угао разговора са женским фигурама традиционалног света, у који се умеша понеки лик из савременог света, ставља у курзив, јер он нестаје и постаје фикција, али је у исто време стварнији од света који тежи да га рашчини.

На тај начин почетак књиге је изузетно важан, јер он поставља митос (*mythos*) у нову реалност која ће уследити након 1999. године. Само ткиво митоса приче у овој књизи конституисано је захваљујући Ђурђином прихватању и једног и другог света и посвећености првом, традиционал-

---

³ „Апотеоза живота кроз патњу и бол и обоготворење уметности кроз самоуко и нигде научено 'бојење' и 'шарање' имају јединствено исходиште или исти циљ: дати животу циљ и смисао” (исто, 470).

ном свету, као и разумевању оног другог, разједињеног у комадима. Иако је разумевање по себи најмање приметно у самој књизи баш због технике сфумата, којом се ауторка Филиповић доследно служи у кретању својих речи, мозаик у који склапа своју причу показује да је емпиријска реалност и те како добро схваћена, а то би било немогуће да она прво није и прихваћена.

Управо однос са бабом и прабабом омогућава главној јунакињи да не склизне у пропаст света којим влада Мефисто Милоша Црњанског у његовом *Роману о Лондону*. Друго поглавље ове књиге садржи референце на овог српског писца, чији главни јунак *Романа* није имао срећу да му традиција омогући превазилажење света који мрви појединца пред собом. Ауторка и јунакиња дубоко саосећају са њим, јер је борба Црњанског у свету који га не разуме спојена са њима двома у једној личној тачки, а то је смрт оца као главне фигуре у животу детета, смештеног у традиционални смисао и у патријархално схваћени свет. Црњански није само писац за главну јунакињу, студенткињу књижевности, него и спас за надлазећу ратну реалност коју ће ауторка, као и Ђурђа, искусити на терену. Отуда произилазе и Ђурђине речи: „Црњански, признајем, највећа је косовска река” (79), јер он и данас разуме проблематику с којом се сучава свет у *Метохијском сфумају*.

Овим се уочава да је временски ток самог романа такође у обрисима сфумата, иако је врло прецизно означено када се дешавају одређене радње. Међутим, стварност више нема свој јединствени ток, те се линеарност унутар времена изгубила агресијом извршеном на Косову и Метохији 1999. године. Од тог момента реалност почиње да има своје паралелне токове у разлучености времена, а свест и знање појединца потребно је оивичити, што кнез Рјепнин из *Романа у Лондону* Милоша Црњанског нема, али Ђурђа има кроз сећање на бабу и прабабу. Промене које су настале означиле су Косово и Метохију као место на којем је пукао свет. Потребно је поново учити како се живи у емпиријској реалности која више нема своје границе, тачније, како скупити парчиће и склопити нову реалност. Уметност је једно од решења, па се услед тога уводи лик вољеног, оног Рођеног У Дане Жетве Лубеница Па Окупаног У Месечни Тешког И Слатког Косова.

Управо се из позиције овог јунака прецизира проблем стварности – како је поново доживети и претворити у уметност, односно поново оживети, ако она сваког дана умире пред нашим очима. Уметник осећа да нема контролу над својим делом, будући да стварност нема своју логичку константу и познате законитости по којима се уметник креће када почиње да ради на свом делу. Отуда и Песник и Сликар у овој књизи имају своју улогу. Сваки од њих на свој начин покушава да реши оно што се у књизи поставља као хипотеза: како да оно што уметник претвори у слику изнова оживи у емпиријској реалности? Како да, без појашњења,

читалац или гледалац неког дела разуме и усвоји поруку тог дела и кроз себе га имплементира у емпиријску реалност? „Нема ни живота ни уметности док се не стопе, у једно. Једно је све” (158), написаће Сликара, позивајући се имплицитно на Хераклитове фрагменте. Ауторка отуда на сопственом примеру показује да се свет мора изнова учити, баш као што га и Ђурђа учи: места са пролошким упутствима сликања која Леонардо експлицитно заузима до петог поглавља ове књиге представљају пример усвајања знања која су нам остављана у прошлости.

С обзиром на то да је време флуидно, није необично што постоји и жеља за одговорима главне јунакиње преко уметности Леонарда да Винчија. Њена размишљања и обраћања овом сликару одраз су промењене реалности коју њих двоје свакако нису проживљавали на исти начин. Мона Лиза и Симонида стављене у контекст „потребе за заштитом” показују да је слом Леонардове реалности, нажалост, доживео свој врхунац. То, истовремено, не значи да се Леонардо одбацује – он се савладава као градиво, јер је свет који је настао измакао законима свести, па је знање и досезање његових граница постало неопходност ради стицања могућности да се он разуме. А моћи ће да се разуме првенствено кроз Косово и Метохију, будући да је врхунац слома постмодерне стварности настао управо на том месту.

Отуда у трећем поглављу видимо циклично кретање. Ово средишње поглавље поново почиње песмом, али се и завршава „лакоћом песме”. У овим тренуцима читалац постаје свестан да се из бола, који нас се свију тиче, мора наставити испредаће пута, како тај пут не би био прекинут у наредним нараштајима. А бол једнога често није и бол другога, ма колико да саосећање реално постоји. Ауторка не претендује да даје коначне одговоре – она иде средином пута, али не из страха, већ из поуке да је тај тражени пут управо пут уметности.

Колико год да је треће поглавље потресно, оно је сврсисходно на путу до читаочевог васкрсења у новој реалности, оно је смислено и разложно написано. Но, коначни обрачун са стварношћу Душица Филиповић даје у четвртном поглављу, где доминира форма огољеног писма – јунакиња нуди своје најинтимније помисли и боли, у жељи да их превазиђе на личном нивоу. Из уметности се, дакле, прешло на лични ниво доживљаја стварности. Нема промене док се не реше појединачне боли, али то не значи да је други занемарен – управо отуда форма писма, где је обавезно присуство оног преко пута нас, а у књизи су то најпре ћерка Симона Оливија, Француз Матис и Азра. Управо се кроз ово поглавље, насловљено као и сама књига, читалац може са сигурношћу поистоветити са истином у уметности којом ауторка уобличава књигу. У овом се поглављу сједињују Косово и Метохија са светом, али опет на нивоу појединца, што није од малог значаја, јер свет и отпочиње на плану односа појединца и оног другог. Исто тако, у писмима остаје отворен простор слободног

читалачког закључивања. Гола душа је дата, а онда је на читаоцу да смело процени где је он у односу на прочитано. Ово поглавље је строго фокусирано ка храбрости да се буде у истинитости.

У премежавању Косова и Метохије са светом ауторка више не оставља флуидне обресе прича, већ једно усвојено знање о стварности (која се одиграла и која се одиграва) претаче у причу, чиме ствара мозаик нове стварности. Свака од поменутих жена, као и Никола из Гојбуље и отац Веља, имала је улогу у стварању нове реалности, али је неопходно пронаћи оно што ће њихову надстварну мисију чинити „умитовљеном”, обухваћеном у доживљајну истинитост приче. Ово поглавље јесте борба за причу у времену у којем је истина једино онда истинита када постоји мерљива и сазнатљива чињеница о њој (а чињенице су, опет, постале производ увек променљивих околности). Тек кад се уобличи у причу, реалност постаје укоренења у човеково постојање и практично без ње човек више не може да постоји. Готово на први поглед нестварне ситуације које се дешавају ликовима у овој књизи (а које су потекле из реално датих околности у свету) постају оивичене наративним елементима и саставни део косовскометохијског мозаика. На тај начин, они се чувају и спасавају од пролазности датог времена.

Уметност упорно траје и чува, то јесте једна од порука ове књиге. Ако је проблематика по питању Косова и Метохије и данас актуелна, постоји начин да све оно што је вредно и изворишно на овом светом месту не избледи трагом времена. Стога ова књига често нема своје крајеве унутар датих поглавља. Ауторка често пише по пар завршетака који су искорак из уметничке (не и неистините) у емпиријску реалност, остајући везана и за једну и за другу стварност. Будући да је животна ситуација тешка, а уметник мора да ствара своје дело, намеће нам се питање: „Могу ли наставити свој живот одвојено?” (109). У основи, живот без слике, речи, музике тешко да може да се замисли као испуњен. А истовремено стварност пред којом стојимо и из које стварамо и даље свакодневно умире пред нама. Тежак подухват настаје у тренуцима када се ове две стварности покушају склопити. Отуда се ауторка Душица Филиповић на једном месту пита шта то у ствари пише (339), може ли одредити границе свог жанра и да ли је потребно то чинити. Међутим, одговор лежи на неком сасвим другом месту – у непрекидној потрази за истином.

А када се за истином трага, немогуће је не бити у љубави. Последње, шесто поглавље ознака је љубави у њеном пуном смислу. У њему се долази до спознаје да, и поред све боли и свих мука, појединац увек има избор да се определи да воли, било да је то родна кућа, земља или човек. Непрекидним питањем „шта ће с нама бити”, „шта ће се сутра десити” долази се до тога да је одговор у самој бесконачности, да ће се он непрекидно досезати, али да у том досезању не смемо заборавити на живот и његову лепоту. Решење је, дакле, у непрекидном, цикличном враћању Косову

и Метохији. Једино на тај начин појединац може да искуси пуноћу реалности, ону уједно тврду у материјалности и сакралну у сусрету са другим, да осети тескобу дешавања и лакоћу бића, јер ту се може спознати да у страхоти увек постоји и снага непрестајања ни на шта мање од најбољег.

У том сазнању лежи суштински разлог зашто епилошки део књиге садржи лестве по којим читалац мора да се успне. Када се заврши кретање по хоризонтали догађања, време је да се пође вертикалом бивања. Централно место заузима драгуљ Косова и Метохије, манастир Драганац, који и данас сведочи о истини да реалности нису искључиве и да се оне бирају својом перцепцијом, као и непрекидним послушањем и посвећеношћу Богу. Када читалац прође педесет пешачких чинова, када се жртвује зарад истине која га окружује док се истовремено скрива иза непрекидног свакодневног жамора, време је да се успне до крајњих висина. Након четрдесет степеника, читалац ће схватити да је ипак све око њега сфумато, замагљеност, илузија, осим љубави и песме⁴ којом ће након што затвори корице ове књиге моћи да настави да посматра свет. Када се читалац посвети овој заветној књизи, која је настајала више од десет година, када и сам, читајући, склопи мозаик дате приче која се пред њим налази, засигурно се неће вратити исти у своју свакодневицу, јер ће део косовскометохијске љубави непрекидно бдети над његовим срцем. Ауторка Душица Филиповић успела је да сачува привилегију осећаја за Косово и Метохију, а самим тим и пут до Истине и у томе је њена победа.

Др Луна ГРАДИНШЋАК
Научни сарадник
lunagradin@gmail.com

ЖЕЉКИНИ ПРОЗНИ МЕДАЉОНИ

Жељка Аврић, *Дан је мојао да њочне*, АСоглас, Зворник 2024

Жељка Аврић, ауторка десетак песничких књига, опробала се, у својој новој књизи *Дан је мојао да њочне*, и у жанру кратке приче. Додуше, израз „опробати се” није толико адекватан, јер у свом значењу носи – пробу, покушај да се нешто уради или створи. А ова књига је далеко од покушаја и учења, будући да су приче у њој *већ* зреле, остварене творевине, те се можемо са дивљењем запитати: како је и кад песникиња, која пише толике песме и приказе, успела да то изнедри, у ком је тренутку сазрело и на видело дана изнесено ово Жељкино несвакидашње прозно умеће?

⁴ „Све се у њеној књизи узнело до Песме” (исто, 479).